

розміщується такий виробник, та обсягу закупуваної енергії. Запозичення такого досвіду для України з одного боку сприятиме зміцненню енергетичної безпеки та захисту українських економічних інтересів, а з іншого сприятиме розвитку підприємництва у цій сфері. Порядок взаємного стимулювання виробників електроенергії з альтернативних джерел має бути предметом окремого дослідження.

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕУСТОЙКИ В УКРАЇНІ І НІМЕЧЧИНІ

*Мамедова Світлана Маліківна,
аспірантка юридичного факультету Донецького національного
університету імені Василя Стуса*

Неустойка є санкцією, яка найбільш часто застосовується, за порушення правил здійснення господарської діяльності та є засобом забезпечення майново-господарських зобов'язань¹⁹⁵. Загалом, інститут неустойки є поширеним в Україні і в багатьох інших державах, зокрема, вона широко використовується в Німеччині.

Правове регулювання інституту неустойки в різних країнах є неодноманітним, а регулювання відносин в сфері договірної права, зокрема, за законодавством України та Німеччини, має значні розбіжності, що може призвести до того, що положення про неустойку, передбачені в договорах, укладених між фізичними та юридичними особами різних держав, можуть застосовуватися в них по-різному або взагалі визнаватися недійсними.

Дослідженню питання правового регулювання неустойки в Німеччині приділяли увагу такі науковці як А.Г. Карапетов, Д.В. Кушерець, С.А. Подоляк, І.М. Проценко, Н.А. Саніславова та інші, однак наявні наукові праці не вичерпують всю проблематику регулювання даного інституту міжнародного

¹⁹⁵ Луць В.В. Контракти в підприємницькій діяльності: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С 107.

приватного права в порівнянні з правовим регулюванням неустойки в Україні та Німеччині, що зумовлює актуальність подальших наукових пошуків.

Порівнюючи правове регулювання неустойки в цих двох країнах, доцільно звернути увагу на те, що в Україні правове регулювання неустойки передбачено як в господарському, так і в цивільному законодавстві, а саме в Господарському (далі – ГК України) та Цивільному кодексі України (далі – ЦК України). В свою чергу в німецькому законодавстві правове регулювання неустойки встановлюється в Торговому кодексі Німеччини (далі – ТК Німеччини) та в Цивільному кодексі Німеччині (далі – ЦК Німеччини).

Досліджуючи питання стосовно поняття неустойки, слід зазначити, що у ст. 549 ЦК України наводиться визначення неустойки та наголошується на тому, що штраф і пеня є різновидом неустойки¹⁹⁶. В свою чергу ГК України у ст. 230 визначає неустойку видом штрафних санкцій і на відміну від ЦК України, який оперує поняттям «неустойка», в ГК України вживається більш ширше за змістом поняття «штрафні санкції», до складу яких входять неустойка, штраф і пеня, але господарське законодавство порівняно з цивільним не містить безпосередньо визначення неустойки¹⁹⁷.

На відміну від українського законодавства в Німеччині на законодавчому рівні визначення поняття неустойки взагалі не формулюється. ЦК Німеччини у ст. 339 зазначає тільки те, що у разі, якщо боржник обіцяє кредитору сплатити певну суму в якості неустойки на випадок невиконання або неналежного виконання зобов'язання, то неустойка може бути стягнута¹⁹⁸. Таким чином, не маючи законодавчого закріплення поняття неустойки, таке поняття виводиться на доктринальному рівні, зокрема, під неустойкою пропонується розуміти: «як правило виражений в грошах платіж, який боржник пообіцяв сплатити у випадку, якщо він не виконає або виконає неналежним чином взяте на себе за

¹⁹⁶ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356. (Із змінами).

¹⁹⁷ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 18-22. Ст. 144. (Із змінами).

¹⁹⁸ Германское гражданское уложение. URL: <https://ru.wikisource.org/wiki/>

договором зобов'язання»¹⁹⁹.

Стосовно предмету неустойки за приписами ст. 230 ГК України предметом неустойки є тільки грошова сума, а за ст. 549 ЦК України – предметом неустойки може бути як грошова сума, так і інше майно.

Предметом неустойки в Німеччині за загальним правилом може бути тільки грошова сума (відповідно до ст. 339 ЦК Німеччини), але є виключення, зазначені у ст. 342, а саме - коли дозволяється передбачити неустойку в іншій формі ніж грошова, якщо в якості неустойки була обіцяна не грошова сума²⁰⁰.

В залежності від особливостей застосування неустойки та співвідношення її зі збитками в національному законодавстві за ГК України передбачена залікова неустойка, про що свідчить зміст ч. 1 ст. 232, а саме, те, що збитки відшкодовуються тільки в частині не покритій виплачуваною неустойкою. В свою чергу зміст ст. 624 ЦК України встановлює штрафну неустойку, яка надає право кредиторів стягнути неустойку, а також збитки в повному розмірі.

В Німеччині з цього питання рішенням Верховного суду встановлено наступне: «неустойка відображає сутність відшкодування шкоди, яка полягає в тому, що кредитор хоча й може вимагати повне відшкодування заподіяної шкоди, однак це відшкодування не має призвести до його надмірного збагачення»²⁰¹. Тобто в Німеччині не можна вимагати і сплату неустойки, і відшкодування збитків, якщо це може призвести до надмірного збагачення другої сторони.

В залежності від необхідності сплати неустойки у разі визнання правочину недійсним, за законодавством України та Німеччини є значні розбіжності. Такі розбіжності проявляються в тому, що в Україні зобов'язання сплатити

¹⁹⁹ Проценко І.М. Окремі особливості правового регулювання неустойки нормами приватного права Німеччини. *Порівняльне-аналітичне право*. 2015. № 6. С. 117 – 120.

²⁰⁰ Германское гражданское уложение. URL:

https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5_%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5_%D1%83%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0_2/%D0%A0%D0%B0%D0%B7%D0%B4%D0%B5%D0%BB_2

²⁰¹ Проценко І.М. Окремі особливості правового регулювання неустойки нормами приватного права Німеччини. *Порівняльне-аналітичне право*. 2015. № 6. С. 117 – 120.

неустойку є за своєю правовою природою самостійним зобов'язанням, про що свідчать наслідки недійсності правочину, передбачені ч. 2 ст. 216 ЦК України: «якщо у зв'язку із вчиненням недійсного правочину другій стороні або третій особі завдано збитки та моральну шкоду, вони підлягають відшкодуванню винною стороною». Такі наслідки недійсності правочину застосовуються і при вирішенні вимог про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину²⁰² та застосовуються також до учасників господарських відносин відповідно до ч. 1 ст. 199 ГК України.

В свою чергу за ЦК Німеччини зобов'язання сплатити неустойку є акцесорним зобов'язанням, тобто є таким, що залежить від основного зобов'язання, про що зазначено у ст. 344 ЦК Німеччини, тобто якщо законом буде визнано договір недійсним, то вважається і недійсною домовленість щодо неустойки.

Порівнюючи правове регулювання неустойки за критерієм можливості зміни розміру неустойки судом, можна побачити, що ГК та ЦК України передбачають можливість зменшення розміру неустойки судом. Відповідно до ч. 3 ст. 551 ЦК України розмір неустойки може бути зменшений за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків та за наявності інших обставин, які мають істотне значення. ГК України у ст. 233 закріплює аналогічне правило за яким зменшення розміру неустойки можливе судом, але на відміну від цивільного законодавства, ГК України наводить чіткий перелік обставин, які беруться до уваги при прийнятті такого рішення судом, а саме: судом повинно бути взято до уваги: ступінь виконання зобов'язання боржником; майновий стан сторін, які беруть участь у зобов'язанні; не лише майнові, але й інші інтереси сторін, що заслуговують на увагу. Якщо порушення зобов'язання не завдало збитків іншим учасникам господарських відносин, суд може з урахуванням інтересів боржника зменшити розмір належних до сплати штрафних санкцій.

²⁰² Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 січня 2017 р. у справі № 363/3673/14-ц, 6-648цс16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64346989>

Правове регулювання даного питання у внутрішньому законодавстві Німеччини дещо відрізняється, зокрема, відповідно до ст. 343 ЦК Німеччини, яка застосовується до цивільних відносин, за проханням боржника сума неустойки може бути зменшена за рішення суду. Натомість в торгових відносинах за ТК Німеччини дане правило не діє й учасники цих відносин не можуть у судовому порядку знизити розмір неустойки²⁰³.

Таким чином, стосовно правового регулювання неустойки в двох державах, законодавство яких аналізується вище, можна зробити висновок, що положення про неустойку за законодавством України та Німеччини мають розбіжності, що може призвести до непорозумінь на практиці. Тому є доцільним наголосити на тому, що учасникам відносин при укладанні договорів з фізичними та юридичними особами різних держав слід враховувати правила про неустойку, які встановлені в іншій країні та узгодити їх таким чином, щоб запобігти негативним наслідкам, які можуть проявлятися у відсутності однакового застосування таких правил про неустойку або взагалі тягнуть визнання їх недійсними в одній із країн.

ТІНЬОВІ РЕГУЛЯТОРИ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

*Міхайліна Тетяна Вікторівна,
доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та
історії держави і права та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Сталий розвиток економіки будь-якої країни є фундаментальним засобом забезпечення базових потреб людини, без задоволення яких лояльності громадян до держави, за умови її демократичності, просто не може бути. Усі інші соціальні системи, в тому числі й правова, спираються на економічну та безпосередньо залежать від неї, оскільки реалізація соціальних програм та

²⁰³ Германское торговое уложение. URL: <http://ex-jure.ru/law/news.php?newsid=308>